

Strategieë vir opvoeders van leerders met emosionele en gedragsbehoefte binne insluitende onderwys, ontwikkel deur 'n aksienavorsingsproses

deur

LUCIA CHRISTINA POTGIETER-GROOT

Voorgelê ter vervulling van die vereistes vir die graad

Philosophiae Doctor

in die

Fakulteit Geesteswetenskappe

aan die

Universiteit van Pretoria

Pretoria

Promotor: Prof. M.J. Visser

Mede-promotor: Dr. C. Lubbe

2010

Hierdie werk word opgedra aan my man Gerrit, my wyle vader, my moeder en al die opvoeders wat bereid is om 'n verskil te maak in die lewens van leerders met emosionele en gedragsbehoefte.

ERKENNINGS

Graag wil ek erkenning en opregte dank gee aan die volgende persone vir hulle bydrae tot hierdie navorsing:

- Professor Maretha Visser, my promotor. Baie dankie vir u aanmoediging, begrip en ondersteuning oor jare. U insette en leiding word opreg waardeer.
- Doktor Carien Lubbe-De Beer, my mede-promotor. Dankie vir u bydrae veral vanuit die opvoedkunde.
- Stat-o-Met en in die besonder Paul van Staden en Jacqui Sommerville vir hulle hulp en raad met die statistiese verwerkings.
- Die Departement van Onderwys van Gauteng wat my toegelaat het om die navorsing te mag doen in hul skole.
- My kollegas by Johannesburg Suid distrikskantoor wat altyd bereid was om te ondersteun en aan te moedig. Ester vir die artikels op my lessenaar en al die aanmoediging om klaar te maak.
- Die personeel van Rant-en-Dal skool, julle weet dat die studie gebore is uit dit wat ek daar geleer en beleef het.
- Dank aan die Universiteit van Pretoria vir hul finansiële ondersteuning.
- Die deelnemers in die onderskeie skole dankie... dankie... dankie! Sonder julle en jul bydraes was die studie nie moontlik nie. Julle bereidwilligheid om 'n verskil in die klas te maak en boonop die ondervindings met my te deel word hoog op prys gestel.
- Sophie Mhlongo en Jaiyen Singh, my kollegas. Dankie dat julle bereid was om as eksterne waarnemers op te tree asook vir julle insette.
- Dr. Marthie van Der Walt, dis baie handig om 'n skoonsuster te hê wat 'n navorser is. Dankie vir jou hulp as onafhanklike kodeerder vir die kwalitatiewe data.
- Delene Slabbert vir taalversorging en Noelene Kotzé vir die proefleeswerk op onmoontlike tye en onder baie druk.
- My man Gerrit vir sy ondersteuning, aanmoediging, leeswerk, rekenaar "files" ontdek wat ek laat wegdraak en nie kla oor die aand na aand se afgelewerde etes nie. Dankie Liefie.

OPSOMMING

In hierdie navorsing is deur aksienavorsing ondersoek ingestel na strategieë wat vir opvoeders bruikbaar is in die hantering van leerders met emosionele en gedragsbehoefte binne die opset van insluitende onderwys. Leerders in Suid-Afrikaanse skole en klaskamers openbaar 'n wye verskeidenheid emosionele en gedragsbehoefte, en hierdie behoeftes word as een van die vernaamste knelpunte deur alle belanghebbendes in die land se onderwys uitgesonder. Anders as in die verlede word daar nou van opvoeders verwag om die primêre hulpverleners te wees van leerders met behoeftes in die konteks van die insluitende klaskamer. In die lig hiervan benodig opvoeders bemaagtiging om die leerders te hanteer deur 'n verskeidenheid strategieë te kan gebruik .

Die navorsing het deur verskeie fases verloop waar die aanvanklike behoeftes van die opvoeders bepaal is, asook die stand van sake voor die intervensie. Op grond hiervan is 'n implementeringsprogram saamgestel wat gefokus het op die ontwikkeling van strategieë vir opvoeders van die twee skole, die toepassing daarvan in hul klasse/skool en die effek wat dit op die klasse/skool gehad het. Die implementering is op verskeie sistemiese vlakke gemoniteer – deur die opvoeders in hul eie klasse, maar ook deur eksterne waarnemers en die navorser. Gedurende die fases is die intervensie voortdurend aangepas namate nuwe behoeftes bekend geraak het. Die deelnemers het ook insette gelewer ten opsigte van strategieë en hoe dit aangepas kon word. Nuwe gemeenskaplike kennis van strategieë het tydens die intervensie ontstaan. Na afloop van die program het opvoeders die strategieë vir die hantering van leerders met emosionele en gedragsbehoefte kwantitatief beoordeel, op grond van die bruikbaarheid daarvan in die skool- en klasopset.

Uit my bevindinge het dit geblyk dat opvoeders bemaagtiging benodig om met leerders met emosionele en gedragsbehoefte te werk. Die indiensopleidingsprogram waaraan 47 opvoeders van twee skole deelgeneem het, het daartoe bygedra dat die opvoeders se ingesteldheid teenoor leerders verander het. Na die opleiding was hulle bekend met meer strategieë om leerdergedrag te hanteer en het 'n gevoel van sukses beleef in die klas, wat bygedra het tot 'n positiewe belewenis van die klassituasie. Van die strategieë wat as die bruikbaarste beoordeel is, het

gehandel oor klaskamerpraktyke en strategieë om taakgerigtheid te bevorder. Ander strategieë het aspekte rondom skoolbestuur en ondersteuning aan ouers ingesluit. Enkele opvoeders het ook meer gevorderde strategieë, soos kognitiewe en gedragstegniese gebruik. Opvoeders het positiewe reaksie aangemeld van leerders waar die strategieë toegepas is.

Hierdie studie is deur 'n proses van aksienavorsing uitgevoer en kwalitatiewe en kwantitatiewe navorsingsmetodes is gebruik. Die resultate is van toepassing binne hierdie bepaalde konteks. Volgens die navorser kan hierdie opleidingsprogram aangepas word om aan die behoefte vir indiensopleiding vir opvoeders te voorsien. Opleiding kan moontlik fokus op 'n kleiner aantal strategieë wat deeglik ingeoefen en vasgelê kan word. Dit is verkieslik dat al die personeel van 'n skool, insluitend die skoolbestuurspan, aan die opleiding moet deelneem om dit 'n skoolontwikkelingsprojek te maak. Deur twee skole op verskillende vlakke van implementering saam op te lei, kan opvoeders mekaar stimuleer en kan die toepassing van idees bevorder word.

SLEUTELWOORDE:

Insluitende onderwys

Klaskamerpraktyke/strategieë

Kinderpatologie

Aandagtekort/Hiperaktiwiteitversteuring

Emosionele behoeftes

Gedragsbehoefte

Opvoederopleiding

Sistemiese verandering

Voorkomende sielkunde

Aksienavorsing

Gemeenskapsielkunde

SUMMARY

Learners who exhibit emotional and behavioural needs (e.g. ADHD and depression conduct disorder) seem to present a major challenge for educators in the inclusive mainstream class and educators feel that they are not adequately prepared and trained for these challenges.

Action research was chosen as research method. The purpose of this research was to use useful strategies which educators could implement in supporting and managing these learners, in the inclusive classroom environment. Learners with emotional and behavioural needs exhibit a wide variety of behaviours at school. In the inclusive education environment educators are expected to be the primary supporters of learners with needs. Although this expectation exists, up till now educators have received little or no training on how to support learners with needs.

The research process conducted in this study followed different phases. Firstly, a needs analysis was conducted to determine the current state of affairs, the needs of educators, and strategies currently in use. Information that became evident through the needs analysis and literature research prescribed the format and aspects to be included in the initial intervention programme. During the execution of this programme, current strategies were adapted and new ones developed. Needs that came to the fore during the implementation were recognised and incorporated. The implementation was monitored on different levels, for example by teachers who implemented the strategies in their classrooms and provided feedback, by the researcher, and also by external observers. The focus was not only on the strategies, but also on processes. Changes that were observed in the different systems were assessed. During the final step of the implementation phase, educators, based on their practical experience, were required to rate the usefulness of all the different strategies that were either part of the initial presentation or were generated during the course of implementation.

The qualitative as well as quantitative findings indicated that the educators became more capable of supporting these learners and implemented a wide variety of strategies. Classroom management strategies and strategies to support task behaviour were found to be the most helpful. Educators also gained more than

merely knowledge. Changes in the relationship between educators and these learners were noticeable and they became aware of feelings of personal achievement and competency. Changes also occurred at other systemic levels, such as in the learners, the school, the community and even in the broader education system.

This study was undertaken on a small group of educators in a particular context. Whilst the findings cannot be generalised, it is suggested that this programme may also be beneficial for educators to support learners with emotional and behavioural needs in other environments.

KEY WORDS:

Inclusive education

Child pathology

Classroom strategies

Attention Deficit Hyperactivity Disorder

Emotional needs

Behavioural needs

Educator training

Systemic change

Action research

Preventative psychology

Community psychology

INHOUDSOPGAWE

ERKENNINGS	I
OPSOMMING	II
SUMMARY	IV
INHOUDSOPGAWE	VI
LYS VAN TABELLE	XII
LYS VAN FIGURE	XIII

HOOFSTUK 1: INLEIDENDE ORIËNTASIE	1
1.1 INLEIDING	1
1.1.1 Werksdefinisie van emosionele en gedragsbehoefte.....	2
1.2 KONTEKS EN AGTERGROND.....	3
1.3 PROBLEEMSTELLING.....	9
1.4 NAVORSINGSDOEL EN NAVORSINGSVRAAG.....	11
1.4.1 Navorsingsvraag.....	11
1.5 OORSIG VAN DIE NAVORSINGSPROSES.....	11
1.5.1 Teoretiese begroning.....	11
1.5.2 Navorsingsproses.....	13
1.6 DIE NAVORSER EN DIE KEUSE VAN DIE NAVORSINGSTEMA.....	15
1.7 DEFINIËRING VAN TERMINOLOGIE	17
1.8 SLOTOPMERKING.....	18

HOOFSTUK 2: TEORETIESE BEGRONDING	19
2.1 INLEIDING	19
2.2 GEMEENSKAPSELKUNDE	19
2.2.1 Ontwikkeling van gemeenskapsielkunde.....	19
2.2.2 Ontwikkeling van gemeenskapsielkunde in Suid-Afrika.....	21
2.2.3 'n Beskouing van gemeenskapsielkunde	22
2.2.3.1 <i>Kenmerke van gemeenskapsielkunde</i>	25

2.3	SISTEEMTEORETIESE UITGANGSPUNT	33
2.3.1	Inleiding	33
2.3.2	Sisteemteorie.....	34
2.3.2.1	<i>Die waarnemer en dit wat waargeneem word.....</i>	35
2.3.2.2	<i>Gemeenskap as sisteem en deel van 'n netwerk van sisteme .....</i>	37
2.3.2.3	<i>Selfregulering.....</i>	45
2.3.2.4	<i>Otonomie.....</i>	48
2.3.2.5	<i>Interafhanklikheid.....</i>	49
2.4	SISTEMIESE GEMEENSKAPINTERVENSIE EN DIE FASILITERING VAN VERANDERING.....	50
2.5	SAMEVATTING	56

HOOFSTUK 3: LEERDERS MET EMOSIONELE EN GEDRAGSBEHOEFTE BINNE 'N

	STELSEL VAN INSLUITENDE ONDERWYS	58
3.1	INSLUITENDE ONDERWYS.....	57
3.1.1	Inleiding	57
3.1.2	Historiese agtergrond	57
3.1.2.1	<i>Posisie in Suid-Afrika.....</i>	60
3.1.3	Insluiting	61
3.1.3.1	<i>Implikasies van insluitende onderwys.....</i>	63
3.1.3.2	<i>Argumente vir en teen insluitende onderwys.....</i>	64
3.1.4	Wyses om geslaagde insluitende onderwys te bevorder	66
3.1.4.1	<i>Ontwikkeling en transformasie van die instansie.....</i>	67
3.1.4.2	<i>Ontwikkeling van opvoeders.....</i>	68
3.2	EMOSIONELE EN GEDRAGSBEHOEFTE.....	70
3.2.1	Inleiding	70
3.2.2.1	<i>Voorkoms van emosionele en gedragsbehoefte.....</i>	71
3.2.3	Definisie van emosionele en gedragsbehoefte	72
3.2.4	Bespreking van spesifieke emosionele en gedragsbehoefte	75
3.2.4.1	<i>Angsversteuring.....</i>	76
3.2.4.2	<i>Depressie.....</i>	78

3.2.4.3	<i>Opponerende gedrag</i>	79
3.2.3.4	<i>Gedragsteurnis</i>	80
3.2.4.5	<i>Aandagtekort/Hiperaktiwiteitsversteuring (AT/HV)</i>	81
3.2.4.6	<i>Gedragsuiting wat gepaard gaan met emosionele en gedragsbehoefte</i>	82
3.2.5	Oorsake van emosionele en gedragsbehoefte	84
3.2.5.1	<i>Leerder as individu</i>	84
3.2.5.2	<i>Leerder as lid van die gesin</i>	86
3.2.5.3	<i>Leerder as deel van die skoolsisteem</i>	88
3.2.5.4	<i>Omgewings- en gemeenskapsfaktore</i>	90
3.3	SAMEVATTING	91
HOOFSTUK 4: NAVORSINGSMETODE		93
4.1	INLEIDING	93
4.2	METODOLOGIESE PARADIGMA	94
4.2.1	Sistemiese paradigma	95
4.2.1.1	<i>Die verhouding tussen die geheel en die dele</i>	97
4.2.1.2	<i>Gedrag is slegs verstaanbaar in die konteks waarin dit voorkom</i>	97
4.2.1.3	<i>Kennis word sosiaal gekonstrueer</i>	97
4.2.1.4	<i>Die waarde van plaaslike kennis</i>	97
4.2.1	<i>Patrone en prosesse</i>	98
4.2.2	Aksienavorsing	98
4.2.2.1	<i>Eienskappe van aksienavorsing</i>	101
4.3	KONTEKS	105
4.4	DOEL VAN DIE NAVORSING	107
4.5	AKSIENAVORSINGSPROSES VAN DIE STUDIE	108
4.6	ROLSPELERS/DEELNEMERS	111
4.6.1	Navorsers	111
4.6.2	Opvoeders	112
4.6.3	Eksterne waarnemers.....	116
4.7	DATA-INSAMELING	116
4.7.1	Behoeftebepaling.....	119

4.7.1.1	<i>Opvoeder-ervaringsvorms</i>	119
4.7.1.2	<i>Fokusgroepbesprekings</i>	120
4.7.2	<i>Opleidingsprogram</i>	123
4.7.2.1	<i>Literatuuroorsig van strategieë vir opvoeders</i>	123
4.7.2.2	<i>Opleidingsprogram en aanbieding</i>	125
4.7.3	Implementering van die intervensie	127
4.7.3.1	<i>Data-insameling tydens die implementering</i>	129
4.7.4	Opsommende evaluering van uitkoms	136
4.8	DATA-ANALISE	136
4.8.1	Kwalitatiewe data-analise	137
4.8.1.1	<i>Die proses van kwalitatiewe data-analise in die navorsing</i>	138
4.8.2	Kwantitatiewe data-ontleding	142
4.9	BETROUBAARHEID EN GELDIGHEID VAN DIE BEVINDING	142
4.9.1	Betroubaarheid	142
4.9.2	Geldigheid	143
4.10	ETIESE ASPEKTE	146
4.11	SLOT	146
HOOFSTUK 5: BESPREKING VAN RESULTATE		147
5.1	INLEIDING	147
5.2	BEHOEFTEBEPALING	147
5.2.1	Opvoeder-ervaringsvorm	148
5.2.1.1	<i>Deelnemers</i>	148
5.2.1.2	<i>Terugvoering oor die opvoeder-ervarings</i>	149
5.2.2	Fokusgroepbesprekings	157
5.2.2.1	<i>Terugvoering van die opvoeders uit die fokusgroepbesprekings</i>	157
5.2.2.2	<i>Inligting vanuit die veldnotas van die eksterne waarnemer</i>	161
5.2.3	Integrasie van inligting vanuit die behoeftebepaling	161
5.3	DEELNEMERS	163
5.4	IMPLEMENTERING VAN DIE OPLEIDING/INTERVENSIE	166
5.4.1	Sessie 1	166

5.4.1.1	<i>Opsomming van die navorsersjoernaal</i>	166
5.4.1.2	<i>Terugvoering vanuit die veldnotas van die eksterne waarnemer</i>	167
5.4.1.3	<i>Terugvoering vanuit die terugvoeringsvorme</i>	168
5.4.1.4	<i>Opsomming, integrasie, gevolgtrekkings en besluite geneem</i>	170
5.4.1.5	<i>Besluite geneem in verband met die opleidingsprogram</i>	171
5.4.2	Sessie 2.....	172
5.4.2.1	<i>Opsomming van die navorsersjoernaal</i>	172
5.4.2.2	<i>Terugvoering vanuit die veldnotas van die eksterne waarnemers</i>	173
5.4.2.3	<i>Terugvoering vanuit die terugvoeringsvorme</i>	174
5.4.2.4	<i>Terugvoering oor gebeure na sessie 2</i>	176
5.4.2.5	<i>Opsomming, integrasie, gevolgtrekkings en besluite geneem</i>	178
5.4.2.6	<i>Besluite geneem in verband met die opleidingsprogram</i>	179
5.4.3	Sessie 3.....	179
5.4.3.1	<i>Opsomming van die navorsersjoernaal</i>	179
5.4.3.2	<i>Terugvoering vanuit die veldnotas van die eksterne waarnemer</i>	181
5.4.3.3	<i>Terugvoering vanuit die terugvoeringsvorme</i>	183
5.4.3.4	<i>Opsomming, integrasie, gevolgtrekkings en besluite geneem</i>	187
5.4.3.5	<i>Besluite geneem in verband met die opleidingsprogram</i>	189
5.4.4	Evalueringsvraelys	190
5.4.5	Samevatting: ontleding van veranderinge	203
5.4.5.1	<i>Veranderinge in die navorser se insig en beplanning</i>	203
5.4.5.2	<i>Verandering by die opvoeders</i>	204
5.4.5.3	<i>Verandering by leerders in die klas</i>	205
5.4.5.4	<i>Verandering in skoolpraktyke</i>	206
5.4.5.5	<i>Verandering in die groter onderwysstelsel</i>	207
5.4.5.6	<i>Verandering in die verhouding tussen die skool en ouers</i>	208
5.4.5.7	<i>Opleidingsprogram</i>	208
5.5	OPSOMMENDE EVALUERING	209
5.5.1	Deelname	210
5.6.2	Kennis ten opsigte van strategieë.....	210

5.6.3	Selfbeoordeling deur die opvoeders	211
5.7	SLOT	212
HOOFSTUK 6: GEVOLGTREKKINGS EN AANBEVELINGS		213
6.1	INLEIDING	213
6.2	GEVOLGTREKKINGS	213
6.3	EVALUERING VAN DIE NAVORSING	221
6.3.1	Bydrae van die studie tot die wetenskap	224
6.4	AANBEVELINGS VIR VERDERE IMPLEMENTERING VAN DIE PROGRAM	225
6.5	AANBEVELINGS VIR VERDERE NAVORSING	226
6.7	SLOTOPMERKING.....	227
BRONNELYS		228

AANHANGSELS

Aanhangsel A: Goedkeuring vir die navorsing - Gauteng Departement van Onderwys

Aanhangsel B: Opvoeder-ervaring terugvoervorms

Aanhangsel C: Opleidingsprogram

Aanhangsel D: Evalueeringsvraelys

Aanhangsel E: Strategieë wat volgens die opvoeders se evaluering, binne die kategorieë baie bruikbaar (4) tot uiters bruikbaar en effektief (5) geval het, volgens die gemiddelde telling vir bruikbaarheid in die skool/klas opset

Aanhangsel F: Strategieë met gemiddelde tellings wat wissel tussen *bruikbaar* en *baie bruikbaar* soos geëvalueer deur die opvoeders

Aanhangsel G: Tabel van strategieë met 3 (6% en meer) 0 response per kategorie

NOTA:

In hierdie navorsing word die manlike voornaamwoord gebruik wanneer verwys word na 'n persoon, in plaas van "hy/sy". Die manlike vorm verwys dus nie na die spesifieke geslag van 'n persoon nie, maar word onsydig bedoel.

LYS VAN TABELLE

Tabel 4.1	Aanvanklike program	126
Tabel 4.2	Opsomming van die finale program.....	126
Tabel 4.3	Bywoning van opvoeders per skool per sessie.....	128
Tabel 4.4	Program van die sessies.....	129
Tabel 5.1	Jare beroepservaring in die hantering van emosionele en gedragsbehoefte	165
Tabel 5.2	Rangordening van die tien strategieë met die hoogste gemiddelde telling vir bruikbaarheid, soos geëvalueer deur die opvoeders	191
Tabel 5.3	Strategieë wat as bruikbaar tot baie bruikbaar geëvalueer is	195
Tabel 5.4	Bruikbaarheidstelling per kategorie	197
Tabel 5.5	Gemiddelde persentasie deelnemers per kategorie wat nie al die strategieë nie gebruik het nie	198
Tabel 5.6	Strategieë wat as minder bruikbaar beskou is.....	200

LYS VAN FIGURE

Figuur 2.1	Sistemiese vlakke van gemeenskapsinteraksies	39
Figuur 4.1	Kernelemente van sistemiese praktyk as proses as gevolg van sistemiese denke in komplekse situasies	95
Figuur 4.2	Spiraal van reflektiewe praktyk in aksienavorsing	103
Figuur 4.3	Spiraal van reflektiewe praktyk in die aksienavorsing studie van strategieë vir opvoeders van leerders met emosionele en gedragsbehoefte	110
Figuur 4.4	Skematiese voorstelling van die onderskeie fase in die aksienavorsing en metodes van data-insameling	118
Figuur 5.1	Verspreiding van opvoeders volgens huistaal	164
Figuur 5.2	Grafiek van die aantal opvoeders ten opsigte van hul beoordeling van die strategieë met 'n groot variasiekoëffisiënt op 'n skaal van 0 tot 5.....	202